

NE FÉLJ A RIZÓMÁTÓL!

Tolnai Ottó: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*

Nem sokkal a *Nem könnyű*, Tolnai Ottó monumentális terjedelmű, óbégatva dalolható (erről később) új verseskötetének olvasása előtt Hemingway *Fiestájába* merültem, abba a zseniális kisregénybe, amiért maga Tolnai és a számára kedves gyerekkori barát, az Uppsalában élő, a leghangosabb néma költő, Domonkos István is rajong. Már nem emlékszem, hogy a *Virág utca 3* Domonkost is szerepeltető színházasszony fejzetében vagy a Parti Nagy Lajossal folytatott rádióinterjú-regényben, a *Költő disznósírból* lapjain, esetleg mindkét helyen vagy máshol olvastam a két költőbarát lumpenkalandjairól meg a *Fiesta* jelentőségéről. Utánanézhethetnek ennek, ám valójában a felejtés, a bizonytalanság tényét azért hangsúlyozom, mert memória- és elmeállapotomon túl rámutat a Tolnai-szövegek egyik fundamentális sajátosságára: a nehézségre.

Tolnait (a zsigeri tapasztalatokon, a gyermeki rácsodálkozáson, lelki összerendezülésen és a szépség kihallásának örömein túl azért) valóban elég nehéz olvasni. A pontos emlékezést akadályozza az irodalommal szublimálódó életpoétika, a magánmitológia-építés, de leginkább az, hogy művészetének minden egyes darabja egy hatalmas univerzum, egy folyamatosan újraíródó, újrakommentálódó, táguló lexikon része, és ha nem jegyzetelünk, katalogizálunk mániákusan, mint egy Tolnai-szereplő, könnyen elveszünk a rengeteg anyagban, Tolnai elmozduló (dinamikus), éppen ezért körülrajzolhatatlan rizómatengerében. Belefutunk, belehalunk ebbe a költészetbe (a *Nem könnyű* kötetbe a leginkább!), mint a tiszavirágok, a kérészek.

A növényyszerű állatok miatt azonban pusztulásunk mégiscsak gyönyörrel teli: *la petite mort* ez a költészet, maga is Erósz és Thanatosz között oszcillál. A bataille-i indíttatás ellenére vagy épp ennek termékeként az újraismételt helyzet, létszerkezet kimunkálja Tolnai művészetének ismétlésekkel teli poétikáját is, amihez újabb rétegeként kapcsolódik a deleuze-i filozófia költészeté váló szublimálása. Nemcsak a már jól ismert rizómák különböző figurációira (csicsóka, karfiol, torma, jerikói rózsza, patkány, térkép stb.) gondolok most, hanem maga az irodalom, a költői metaforák termékszerűségére is, létrehozottságára és az intenzitásokra, valamint a termelésre, a gyártásra mint ismétlésre, mint igazi, fárasztó tevékenységre.

Mennyi, mennyi ilyen jellegű munka van a *Nem könnyű* verstárgyaiban, hány és hány különböző gyár, manufaktúra (pl. az egykori szabadkai téglagyár, a csipkegyár, a túmanufaktúra, a kenyér-, a söprű- és pinponglabdagyár Tolnai Ottó magánprivatizációjának eredményeként)! Az alkimista, kísérleti munkafolyamatok (pl. a Semmi átszítálása), kutakodások (pl. Illyés Gyula nyomán a vízügyekkel való foglalko-



Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017
380 oldal, 3499 Ft

zások: az Adriára való szökésvonal utáni szaglászás, a Tisza összekötése az Adriával, vagy akár egyéb irodalomtörténeti és képzőművészeti, filozófiai, sőt filmes vizsgálódások, melyek során a horvát/magyar/francia/lengyel stb. irodalom/festészet műbenlétéről értekeznek, monográfia- és doktori disszertáció-témákat vet fel, filmeket hoz létre, melyeket a félig leégett ráckevei moziban vetítene le, miközben ő maga púpos, „öreg tapőr”-ként zongorázna a kormos vásznak előtt), keresztetések (pl. a balkáni és a kacagó gerle keresztetése), a tárgyak (pl. a könyökcső, a borotvapamacs, a túpárna, a [csökmői] esőcsatorna, a rézszita) költészeti bevezetése után valójában mindig a termelésre kerül a sor. Jóllehet Tolnai verseiben az idő soha nem lineáris, így előfordul, hogy már jóval a termelés, a motívumrepetíció és -permutáció/-variáció után mesélődik el annak bevezetési, megalkotási pillanata. Az ismétlés és permutáció/variáció mint poétikai eljárások miatt („újra elmesélem / jóllehet mindig másképpen keverve / az alkatrészeket”) tehát könnyen összezavarodik az olvasó, hogy mit melyik kötetben, melyik versben, esszében, prózában olvasott, habár a Tolnai-szövegek maguk is a műfajok, a diskurzusok, a nyelvi rétegek, a motívumok fantasztikus keveredése, keresztetése és bataille-i összefolytatása.

Éppen ezért az, ami az olvasóban összekeveredik, össze is áll, és ebben az összeállásban, *túl jön és rosszon*, felsejlik maga a lét és vele együtt az eheto, az edes, a szar. „Lenni nem könnyű. Egy könnyű csak, a szar.” – írja Vladimir Holan az *Ellenségimnek* című versében, és ezeket a sorokat Tolnai már az 1980-as *Világpor* című verseskötet lapjain is beidézi. A *Nem könnyű* pedig (habár könyvtárgyában maga is kontextualizálja a címet) Bojan Bem *Torreádor* című festményének míniumán, vörösén keresztül a holani mondatok ismételt, újrakontextualizált továbbbólgatásává, az élet fel nem adásává jelentésesíti. („Elegem van pimaszságotokból, / s hogy nem öltem még meg magam, csak azért, / mert nem adtam fel az életet, / mert szeretek még valakit: magamat.” – Holan). Az anyagok, alkatrészek, motívumok, szövegek, életesemények úgy szervesülnek és egyesülnek tehát a magánmitologizált (Mikola Gyöngyi terminusát használva, öndizájnolt) költői énben, hogy ez a világ működésének tragédiái, kataklizmái mellett és ellenére egy folyamatosan a szeretet-szerelem elve által megteremtődő lexikon-univerzum realitását és mindenek feletti létjogosultságát, de ezzel együtt egy autoerotikus művészet nyitottságát (!) is állítja.

A Tolnai-nehéz és ez a *Nem könnyű*-kötetnyi monumentalitás (mely felöleli a vidékkel keresztetett nagyvilágot, a tiszta racionalitást az irracionálissal ötvözve: Ókanizsát, a Járást, a tanyát, Palicsot, a Homokvárat és a Vértavat, a *fájkiskösségeket*, Sándorfalvát, Tapolcát, Alsó- és Felsőszentivánt, Békést, Szekszárdot, Szentest, Szegedet, Újvidéket, Belgrádot, Kanfanart, Trpanjt, Dubrovnikot, Berlint, Varsót, Párizst, Velencét, New Yorkot, Dubajt, Dél-Amerikát..., jóllehet végül mindig a határzónában kulminál), ez az Amadeó refrénszerű hangjaitól (a *joóktól*) megtörő (a *joókat* felmutató) enciklopédikus, polifonikus ének (mintha Danilo Kiš *A holtak enciklopédiájának* szócikkei találkoznának a különböző művészettörténeti, filozófiai és történelmi lexikonok arcképcsarnokával, így például az ószeres Róza, a szabadkai rézszítások, a makói vak masszór vagy a túrós bácsi Beckett-tel, Mészölyvel, Balthusszal, a ráckevei szamaras ember Lábass Endrével és Buñuellel, Oskar Pastior, Krynicki a micisapkát is áruló daralós nényel, Stratéga bácsival, Trockijjal, az albán pékkel, Rilkével, Dragojevićtyel, Pilinszkyvel, a kosárfonóval, Crnjanskival, a moholi szűccsel vagy épp Tolnai felmenőivel, a Vitézekkel, Pánczélokkal, Kracsunokkal és leszármazottaival, társával, Jutkával, Szabolcs fiával, Lea lányával, Hudival és a Mozgó Házzal stb.) azonban soha sem borzasztóan, fárasztóan komoly, tudálékos és önmagát örök igaznak hívó.

A *Nem könnyű* Tolnai *vidám tudománya*, valódi mulatság, hiszen a motyogás, az óbégatás és a zokogás teatralitása, panaszossága mellett végig ott van benne a humor és az ironia, saját művészetének (a *csicsókát rágcsgáló ősz nyuszi* látens veszélytelenségének) a kicacagása, kigúnyolása, valamint egyfajta könnyedség. Ez a légiesség, súlytalanság (mint ahogy a nehéz jelölésére szolgáló nem könnyű is mutatja) az, ami számomra eseményé

és széppé, szerethetővé teszi ezt a kötetet. A súlytalanság, mely az egyik Tolnai-verstárgy szerint egyszerre a sáros cipőjű angyalok és a cukorrépa-mázsán mért (kisebbségi) költő súlya. Nietzsche *Vidám tudományában* a szellem vakmerőit a görögökhöz hasonlítja, mert értenek az élet művészetéhez, „bátran megálltak a felületnél, a redőnél, a bőrnél, imádják a látszatot, hisznek a formákban, a szavakban, a látszat egész Olymposában”. Tolnai *Nem könnyű* veseskötete még most is a szellem vakmerő tette, olyan *mélységből vett felületesség*, mely a felületek, a redők, a bőr énekén (a torreadori vörös kendő játékán) keresztül felkavaróan és csodálatosan beszél életről, halálról és ezek határzónájában: rólunk.

Megjegyzés a *Nem könnyű* óbégatva dalolásához

Így énekl, óbégatja át, *végtelenül szabadon és önkényesen* (akárha Goethe), megtörve a kötet öt ciklusát a szegedi operaénekesi karrierról álmodozó Amadeó is, a korábbi Tolnai-kötetektől már ismerős költői alakmász. Az az Amadeó, aki számomra valamiért mindig is háttérbe szorult a többi Tolnai-alakmáshoz képest. A regényes és karizmatikus/megnyerő hangú/nagy dumás T. Olivér, Palicsi P. Howard Jenőke, az irodalomtörténeti és -elméleti kérdéseken töprengő, regényt soha nem író-olvasó zománcművész, Regény Misu vagy Jonathán és az ő világító, világító azúr bazedovja mindig elterelte róla a figyelmemet. Többek között ezért is meglepő és bravúros eseménye a *Nem könnyű* verstörténéseinek, amikor Amadeó mint a félnótás Wilhelm leszármazottja óbégatni kezd, hogy „joó”, és Hamvas Bélát citálva a festészet, a film, a zene és természetesen a költészet jóságára hívja fel a figyelmet – a művészetére, szemben a történelmi diktatúrákkal, ideológiákkal. Joó és nem jó, mert a *Nem könnyű* tényleges, egyszerre reális és metafizikai tere a szabadkai kisállatpiac (és alapvetően maga a piac, az emberi forgatag, a kiárusítások terepe mint Tolnai tiszta, ideológiáktól mentes, összehordott költészete), melynek vörös terére fut ki a Joó Lajos utca. Ez a vörös, véres tér nevezhető a hemingwayi *Fiesta* közép-kelet-európai, bácskai színpadának is, a kisebbségi költő által annyiféleképpen elmesélt, több hangon újraénekelte bikaviadalának. Ennek részese a történelmi háttér leszakított, elhasznált díszlete, függőnye között tengő-lengő elveszett nemzedék is. Csak nyomokon, tárgyi relikviákon, jelzőkön (pl. a Palicsi-tóba hullott NATO-bombákon, a határzónában mászkáló menekülteken, a nagypapa barátjának trianonszín [trianonszürke] mantilján, a monarchiasárga oszlopon, Mirko Kovač menekülésén/emigrációján, a tapolcai ócskapiac varsóiszterző-dés-szagán) keresztül söpör, vágat be a kisutcákon a *Nem könnyű* véres színpadára a megvadult történelem, vagy ahogy Amadeó énekl, „a történelem szele”, amelyről azonban örületén túl egyedül talán csak annyi állítható, hogy általa mindenki pörül jár: a bika, a torreador és a báméskodó, szórakozó tömeg is.